

עד המסייע פוטר משבועה

א. בדף הקודם התחלנו לגעת בנושא עד אחד בשבועה, ונמשיך למרחב נוסף: עד אחד יכול לחייב שבועה, אך האם הוא יכול גם לפטור משבועה? למשל, אם הוא מעיד לטובת נתבע שמודה במקצת?

כהקדמה נלמד את הגמ' שעמדה ברקע הדיון. המשנה הראשונה בב"מ דנה במחלוקת על זכייה במציאה (ב"מ א, א):

שנים אוחדין בטלית, זה אומר: אני מצאתיה, וזה אומר: אני מצאתיה. זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: כולה שלי. זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו.

הגמ' מקשה על נוסח המשנה ומפרשת (ב"מ ב):

למה לי למתנא זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי? ליתני חדא!... אמר רב פפא ואיתימא רב שימי בר אשי, ואמרי לה כד: רישא במציאה, וסיפא במקח וממכר (זה אומר אני קניתי וזה אומר אני קניתי).

המשנה עוסקת לפירוש הגמ' גם בוויכוח על מקח וממכר – שניים אוחדים בחפץ, זה אומר אני קניתי וזה אומר אני קניתי – ופוסקת 'זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה וזה ישבע... ויחלוקו'. הגמ' שואלת על כך (ב"מ ב):

ולחזי זוזי ממאן נקט (למה שיחלוקו, שהמוכר יאמר מי שילם עבור החפץ והוא שיזכה)!

בתשובה מעמידה הגמ' את המקרה במצב שבו שניהם נתנו לו כסף, והמוכר לא זוכר למי הוא התרצה ומי נתן את הכסף בעל כרחו (שם):

לא צריכא, דנקט מתרווייהו, מחד מדעתיה ומחד בעל כרחיה (של המוכר), ולא ידענא (והמוכר לא זוכר) מי הוא מדעתיה ומי הוא בעל כרחיה.

הראשונים הבינו שכוונת הגמ' בקושיה שהמוכר יהיה נאמן לומר מי נתן לו את הכסף, ועל כך הם הקשו: הרי הברייתא בקידושין אומרת שהמוכר נאמן¹ רק אם החפץ עדיין בידי, אך כאן הוא כבר אצל הלוקחות, שהרי שניהם אוחדים בו! לכן, הסביר ר"ת² את הקושיה בדרך אחרת – לא כקושיה מדוע יחלוקו, אלא כקושיה מדוע שניהם צריכים להישבע, ובלשון התוספות (שם):

1. כשיש מחלוקת בין שני קונים, וכל אחד אומר שהוא זה ששילם עבור החפץ.
2. רש"י הסביר את הקושיה בדרך אחרת, מתוך עמדה אחרת בגדרי נאמנות המוכר, וראה שם. מאחר שהדברים אינם נוגעים ישירות לשאלת עד המסייע, לא הבאנו אותם כאן.

דהכא פריך שפיר דאע"ג דאין מקחו בידו נאמן הוא כעד אחד ואמאי שניהם נשבעין אותו שהמוכר מסייעו יפטר משבועה, ואידך ישבע שבועה דאורייתא (שהרי יש נגדו עד אחד) והשתא גרס שפיר ולא ידע דאי ידע הוה נאמן כעד אחד.

מהי קושיית הגמ' לפי הסבר התוספות?

הגמ' מקשה: מדוע שניהם צריכים להישבע, שעדות המוכר תחייב אחד מהם בשבועת עד אחד ותפטור את השני משבועה, שהרי יש לו עד אחד שמסייע לו, ועד המסייע פוטר משבועה. השבועה שהמשנה מחייבת היא שבועה מדרבנן שמטרתה 'שלא יהא כל אחד הולך ותוקף בטליתו של חברו' ואומר שלי היא³. האם עד יכול לפטור לדעת ר"ת מכל שבועה או רק משבועה זו? **ר"ת בספר הישר** מפרש (חלק החידושים סימן תקעא):
 וזה לא ישבע אפילו מדרבנן דלא שייכא הכא תקנה דתוקף בטלית חברו דהא איכא עד אחד דמסייע ליה.

מה ר"ת יענה לשאלתנו?

נראה שלדעתו עד אחד יכול לפטור רק משבועה זו שמטרתה 'שלא יהא כל אחד הולך ותוקף בטליתו של חברו'⁴.

ב. מדברי הרא"ש, לעומת זאת, עולה הבנה רחבה יותר (ב"מ א, ג):

ומדברי ר"ת יש ללמוד דעד אחד פוטר מן השבועה. והביא ר"מ מרוטנבור"ק ז"ל ראייה לדבריו מדדרישין שבועות (דף מ א) לכל עון ולכל חטאת הוא דאין קם אבל קם לענין שבועה דלא מיעטיה קרא בין לחיוב שבועה בין ליפטר מן השבועה. ועוד ק"ו הוא איזה כח מרובה כח המוחזק או כח שאין מוחזק הוי אומר כח המוחזק. א"כ ק"ו הוא מה כשהעד מסייע למי שאין מוחזק (כשהוא מעיד לטובת התובע) זוקק את המוחזק לישבע, כשהעד מסייע למוחזק כל שכן שיפטרנו מן השבועה.

מאילו שבועות עד אחד יכול לפטור לדעתם? מה הראיות שלהם?

---

3. לכן חכמים תקנו ששניים שאוחזים בטלית וכל אחד טוען שלי היא, יחלקו בשבועה, כדי למנוע מאנשים לעשות זאת.
 4. ואם יש עד אחד שמעיד לטובתו, לא חששו ולא חייבו שבועה.

ג. מה יענו הראשונים החולקים? איך הם יתמודדו עם טענת המהר"ם: אם עד אחד יכול לחייב שבועה מדוע שלא יפטור משבועה? נלמד את דברי רבי עקיבא איגר (ב"מ ב:):
 ובדברי הר"ן שחלק על מהר"ם דאינו פוטר משבועת מודה במקצת או שומרים⁵ ולא חש להוכחת מהר"ם שאם בכחו לחייב שבועה שיפטור, דמה שמחייב שבועה היינו מספק שמא קושטא קאמר, מה שאין כן לפטור מחיוב שבועה שנתחייב ממקום אחר שמא לאו קושטא קאמר חיוב שבועה לא פקע.
 המהרי"ט צועד בדרך דומה (שו"ת מהרי"ט ב, אבה"ע כז):

ולכאורה משמע שאין ראיותיו מכריעות... דחיוב שבועה לא חשיב חיוב גמור אלא בירור דרמי רחמנא עליה כי היכי דלודי ליה, כדאמרינן גבי מודה במקצת מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע... ואשתמוטי קמשתמיט רמי עליה שבועה כי היכי דלודי ליה, הכא נמי עד א' הוי כמו רגלים לדבר למרמי עליה שבועה, אבל פיטור שבועה היכא דנתחייב בה מטעם מודה במקצת הטענה אין עד א' פוטרו דאשתמוטי קמשתמיט ורחמנא רמי עליה שבועה כי היכי דלודי ליה, ומעתה לאו ק"ו הוא דאע"ג דכח המוחזק עדיף טפי מכה שאינו מוחזק, אם יפה כח העד לחייבו שבועה כדי לברר לא יפה כחו היכא דיש רגלים לדבר שלא לפוטרו דלא יתברר.

מה יענו החולקים לפי הסברם של המהרי"ט ורע"א?

חיוב שבועה הוא כלי לחץ שנועד לגרום לנתבע להודות⁶, והתורה משתמשת בכלי הזה במקרים של תביעה משמעותית וחזקה. חיוב שבועה אינו דומה אפוא לחיוב ממון. בחיוב ממון אפשר היה לטעון: אם עד יכול לחייב ממון ודאי שהוא יכול גם לפטור, אך שבועה היא כלי של בירור ולחץ בדיון, וככזה אי אפשר ללמוד בו בהכרח מחיוב לפטור.

ד. ננסה להתבונן כעת בדעת המהר"ם והרא"ש, ונלמד את דברי ר' ראובן גרוזבסקי⁷ המציע מספר אפשרויות בהבנת עמדתם (חידושי ר' ראובן ב"מ סימן א):
 ונקדים דבביאור הא דעד המסייע יש לומר בג' אופנים: האופן האחד יש לומר שהעד המסייע הוא דוחה להסבה הגורמת השבועה וסותרת, והיינו דכל חיוב שבועה הרי ישנה סבה המחייבת, וזו היא ההוכחה קצת שבשבילה יש לחשדו להנתבע שנראה כמשקר והוי טענת התובע טענה חשובה... וכשיש גם לנתבע ע"א המסייעו א"כ הרי יש גם להנתבע הוכחה קצת העושה טענתו לטענה חשובה ושבשביל זה נראה התובע

5. גם הר"ן מודה שבכוחו לפטור משבועת עד אחד – לא בשל יכולתו לפטור משבועה אלא בשל הכחשתו את העד המחייב, הכחשה המבטלת את עדותו.

6. אנו מניחים שהוא יירתע מלהישבע לשקר ויפרוש משקרו ויודה.

7. תרמ"ז, 1886 – תשי"ח, 1958. ראש ישיבה בליטא ואח"כ בארה"ב.

כמשקר וזו ההוכחה קצת דוחה להוכחה קצת שיש לתובע שהיא סיבת החיוב... האופן השני יש לומר שהעד המסייעו הוי כמו שבועה דכמו שהאמינתו תורה על ידי הבירור שיש בשבועתו ה"נ זכה על ידי הבירור שיש לו על ידי העד המעיד לזכותו. האופן השלישי יש לומר שהעד יש לו נאמנות לפוטרו כשחיובו הוא חיוב שבועה ולא חיוב ממון. ולפי טעם זה גם כן אינו דוחה את הסבה המחייבת השבועה אלא שהעד פוטר מן החיוב.

מהן שלושת ההבנות שמציע ר' ראובן?

האפשרות הראשונה היא שהעדות מבטלת את סיבת החיוב. הסיבה לחיוב היא הפער בין עצמת הטענות של התובע והנתבע, ומטרת השבועה לצמצם את הפער. אולם, כשיש עדות לטובת הנתבע, העדות מחזקת את טענתו, ואין עוד צורך בשבועה שתחזק אותה.

האפשרות השנייה היא שהעדות נחשבת כשבועה. לפי אפשרות זו החיוב לא התבטל, אלא הנתבע קיים אותו על ידי העדות - השבועה היא ראייה שעל הנתבע לספק, והעדות נחשבת כראייה בעלת משקל דומה.

האפשרות השלישית היא ששבועה היא תחום שבו עד אחד נאמן. מתוך נאמנות כללית זו הנלמדת מיכולתו לחייב הוא יכול גם לפטור.

ה. נפגש עם שתי השלכות אפשריות של ההבנות השונות, ובע"ה ההבדל העקרוני בין האפשרויות יתחדד. **הטור** מביא את דברי בעל התרומות שעד המסייע אינו פוטר משבועת היסת⁸ וחולק עליו (ח"מ פד):

במלוה על פה שתבעו ואמר שפרעו ומביא עד אחד סיוע לדבריו הלוה פטור (משבועת היסת) כיון שהעד מסייעו... ובעל התרומות כתב אף על פי שהעד מסייעו צריך שבועת היסת ליפטר. ולא נהירא דכמו דעד אחד מחייבו שבועה ג"כ פוטר מן השבועה.

מפרשים רבים מבינים שגם התרומות מודה שעד המסייע פוטר משבועה דאורייתא, והוא חולק רק ביחס לשבועת היסת. מהי סברתו? מדוע עד יכול לפטור משבועה דאורייתא ולא משבועת היסת? נלמד את הסברו של ר' ראובן (שם):

דהבעל התרומות שהובא בטור סבירא ליה שאין ע"א פוטר משבועת היסת, והמהרי"ט הביא דבריו ופירשם שגם הוא סבירא ליה דע"א פוטר משבועה דאורייתא אלא שאינו פוטר משבועת היסת דרב נחמן, דתקנתו דרב נחמן (של שבועת היסת) כופר (הכל) בכל ענין נתקנה וכפירש"י שהיא שבועה שהסיתוהו חכמים לישבע כדי שיוודה... וביאור סברתו היא דסבירא ליה כמו שכתבתי באופן הראשון, דסברת עד המסייע

8. מדאורייתא כופר בכל פטור משבועה, וחכמים תקנו שגם הוא ישבע.

הפוסט הוא משום שהוא סותר את ההוכחה קצת שהיא הסיבה הגורמת לשבועה... ומשום הכי סבירא ליה לבעה"ת דשבועת היסת שבכל ענין חייבוהו ואפילו בכופר הכל ואין צריך לזה שום סבה המחייבת אלא שהסיתוהו חכמים להישבע אין העד המסייע פוטר ממנה.

הסבר את הדברים: מדוע עד המסייע אינו פוטר דווקא משבועת היסת?

התרומות צעד בדרך הראשונה שהציע ר' ראובן: עד המסייע פוטר משבועה באמצעות ביטול הסיבה שהובילה לחיוב השבועה. הסיבה שהובילה לחיוב היא הפער בעוצמת הטענות בין התובע לנתבע, ובעקבות העדות הפער נסגר מעצמו ואין עוד צורך בשבועה. והנה, סברה זו נכונה דווקא בשבועות שסיבתן היא הפער בין עצמת הטענות – אז העדות מבטלת את סיבת החיוב. אך שבועת היסת היא תקנה חדשה שאינה נובעת מהפער בעוצמת הטענות, וממילא העדות אינה יכולה לבטל את סיבת החיוב.

1. ההשלכה השנייה היא שבועת הנוטלים. בדרך כלל אדם נשבע ונפטר. אך ישנם מצבים שבהם חכמים תקנו שאדם יישבע וייטול. האם עד המסייע פוטר גם משבועות אלו? האם בעקבות העדות אותו אדם ייטול בלא שבועה?

הרמ"א מביא דעה שעד המסייע פוטר גם משבועות אלו (ח"מ פז, ו):

וי"א דה"ה בנשבע ונוטל, אם יש לו עד המסייע, נוטל בלא שבועה.

בפתחי תשובה מובאת תשובה החולקת על כך (שם ס"ק ו):

דה"ה בנשבע ונוטל – עיין בתשובת חוט השני סי' ו' שכתב, אילו היה הרשות נתונה לי לחלק הייתי אומר בענין זה, שכל שבועה שדינו מן התורה ליטול בלא שבועה... שחכמים הטילו עליהם שבועה שלא מן הדין, בזה נאמר עד המסייע פוטר, אבל באותם שלא היה להם ליטול מדין תורה אף בשבועה אלא שחכמים הקילו עליהם ליטול בשבועה... לא נאמר עד המסייע פוטר, דאין לך אלא מה שתיקנו חכמים.

מהו חילוקו של בעל תשובת חוט השני?

במקרים שבהם מדין תורה היה נוטל בלא שבועה וחכמים החמירו שישבע – עד המסייע פוטר משבועה. אך במקרים שבהם מדין תורה לא היה נוטל כלל, וחכמים תקנו שבכל זאת ייטול בשבועה – עד המסייע אינו פוטר משבועה.

ר' ראובן מסביר את סברת העמדה שעד המסייע פוטר תמיד את הנוטל (שם):

שיטה זו סוברת עד הוי ליה כשבועה וכיון שבשבועה הוא נוטל הכא נמי נוטל על ידי עד המסייע.

לדבריו, אי אפשר היה להבין את הדברים לפי שתי האפשרויות האחרות (שם):

דבזה לא שייכת הסברה שהעד דוחה להסבה הגורמת לחיוב השבועה, דהכא ליכא כלל חיוב שבועה עליו ולא סיבה הגורמת לחיוב שבועה שמצד הדין אין לו זכות ליטול כלל ומה שייך חיוב שבועה אלא שתקנת חכמים היא שעל ידי שבועה יטול... ומהאי טעמא אי אפשר נמי לומר לשיטה זו כהאופן השלישי שכתבתי שהע"א נאמן לפטור מחיוב השבועה (ושבועה היא תחום שבו ע"א נאמן), כיון דהכא חיוב שבועה ליכא וממה שדינו שלא ליטול (ללא שבועה) הרי אין נאמן בזה ע"א, שזהו דין ממון אלא על כרחך דסבירא ליה שהעד המסייעו כנשבע דמי.

מדוע אי אפשר היה להבין את דברי הרמ"א לפי שתי האפשרויות האחרות?

עמדה זו הלכה בדרך השנייה שהציע ר' ראובן: העדות פוטרת משבועה משום שמשקלה זהה לשבועה ואדם ממלא את חובתו להישבע באמצעות העדות. לפי דרך זו אפשר להבין שעד המסייע יפטור משבועה גם במקרה זה: חכמים פסקו שעליו 'לספק שבועה' כדי ליטול והוא ממלא את חובתו על ידי העדות השקולה כשבועה. אולם, לפי שתי הדרכים האחרות פסיקתם אינה מובנת: לפי הדרך הראשונה העד פוטר על ידי ביטול הסיבה שהובילה לחיוב – אך כאן השבועה אינה 'חיוב', אלא הדרך שבאמצעותה הוא נוטל וחכמים תיקנו שייטול בשבועה. גם לפי הדרך השלישית, שבועה היא תחום שבו עד אחד נאמן, אי אפשר להבין את הדברים – כאן אין מדובר בחיוב שבועה אלא בנטילת ממון על ידי שבועה.

שאלות לסיכום והתבוננות:

1. המהר"ם סבור שעד המסייע פוטר משבועה, וטענתו – אם עד אחד יכול לחייב שבועה מדוע שלא יפטור משבועה. מה יטענו החולקים? הצג את דברי רע"א והמהרי"ט. שבועה היא מבחן יושר לנתבע, אמצעי לחץ שמטרתו שיפרוש משקרו כדי שלא להישבע לשקר. התורה בוחנת כך את הנתבע בתביעות רציניות, ותביעה שיש בה עד אחד היא תביעה רצינית⁹. ממילא, אי אפשר ללמוד מכך שע"א מחייב שבועה שהוא יכול גם לפטור ממנה – בתביעה רצינית התורה רוצה לבחון את יושרו של הנתבע והעד לא פוטר אותו מהמבחן. כלומר, אם שבועה היתה

9. כלומר, חיוב השבועה לא מגיע מכוח העדות, אלא שבעקבותיה התביעה נחשבת כתביעה רצינית שבה התורה מטילה על הנתבע את מבחן היושר.

חיוב ממון, אז ודאי שהטענה נכונה – שאם ביכולתו לחייב ק"ו שביכולתו לפטור – אך במבחן יוסר הק"ו הזה לא שייך.

2. מהן שלושת האפשרויות שהציע ר' ראובן בהסבר העמדה שעד המסייע פוטר משבועה?

א. העדות מבטלת את הסיבה שהובילה לחיוב השבועה.

ב. על הנתבע לספק ראיה של שבועה, והעדות נחשבת כשבועה, כך שהוא ממלא את חיובו באמצעותה.

ג. שבועה היא תחום שבו עד אחד נאמן, וכשם שהוא נאמן לחייב שבועה כך הוא נאמן לפטור משבועה.

3. בעל ספר התרומות סבור שעד המסייע פוטר משבועה דאורייתא בלבד ולא משבועת היסת. הטור חולק ומקשה: אם הוא יכול לפטור משבועה דאורייתא מדוע שלא יפטור משבועת דרבנן? לפי איזו משלושת ההבנות שלעיל תוכל להסביר את דבריו?

דבריו מובנים לפי ההבנה הראשונה: חיוב השבועה נבע מהיתרון של התובע, והעד המסייע ביטל את הצורך בה באמצעות חיזוק הנתבע. לכן העד המסייע לא פוטר משבועת היסת – חיובה לא נבע מהעדיפות של התובע, אלא מתקנת חכמים שחייבה את הכופר בכל להישבע, וממילא חיזוק הנתבע לא ביטל את הצורך בשבועה.

4. יש פוסקים הסבורים שעד המסייע פוטר גם משבועת הנוטלים, ואפילו במקום שבו מעיקר הדין לא היה אמור ליטול וחכמים תיקנו שייטול בשבועה – העד המסייע פוטר אותו ונוטל ללא שבועה. לפי איזו משלושת ההבנות אפשר להבין את הדברים?

הם מובנים לפי ההבנה השנייה – שהעד המסייע נחשב כשבועה, כך שהנתבע מקיים את חיובו לספק בירור של שבועה באמצעות העד. אם כך, אז גם התובע שאמור ליטול בשבועה, יכול לספק את השבועה על ידי העד. הם לא מובנים לפי שתי ההבנות האחרות, שהרי לא מדובר כאן על חיוב שבועה¹⁰ אלא על נטילת ממון על ידי שבועה.

10. כך שלא שייך לומר שהעד ביטל את הצורך בשבועה, וכן לא שייך לומר ששבועה זה תחום שבו עד אחד נאמן – הסברות האלו שייכות רק בחיוב שבועה, וכאן מדובר על נטילת ממון באמצעות השבועה.